

for the Future je neupitno informativna, korisna i u konačnici provokativna knjiga pristupačna široj publici, koja nas poziva da nanovo preispitamo svoj položaj u suvremenom društvu i odgovornost koju snosimo prema svome planetu i njegovim (budućim) stanovnicima.

Karolina Kudlek

Udruga za promicanje filozofije
Borongajska cesta 83d
10000 Zagreb
kkudlek@hrstud.hr

Ivana Skuhala Karasman, *U potrazi za znanjem o budućem: predviđanje u srednjovjekovnoj i renesansnoj prirodnoj filozofiji – H. Dalmatin, F. Grisogono i J. Dubrovčanin* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2013), 228 str.

Tema koju Ivana Skuhala Karasman obrađuje u svojoj knjizi odnosi se na problematiku predviđanja koja se analizira u vremenskom okviru od 12. do 17. stoljeća. Knjiga obuhvaća pet tematski povezanih poglavlja. Prvo poglavlje je uvodno, drugo nosi naslov "Predviđanje", treće je posvećeno astrologiji, dok se u četvrtom poglavlju knjige sagledava i proučava uloga astrologije u djelima hrvatskih filozofa Hermana Dalmatina, Federika Grisogona i Jurja Dubrovčanina. U zadnjem poglavlju autorica iznosi zaključke svojih istraživanja.

U uvodnom dijelu dan je pregled nekih temeljnih pojmova koji su bitni za razumijevanje problema predviđanja, a kasnije se detaljnije analiziraju. Tako se u uvodu raspravlja o čovjekovom odnosu prema budućem i njegovim motivima u želji za ovladavanjem budućnošću. Predviđanje postaje temom čovjekova života i predmetom rasprava već u samim počecima civilizacije i filozofije. Problem predviđanja ima više dimenzija koje su bitne za potpuno razumijevanje, a sve se međusobno isprepliću i uvjetuju. Posebnu pažnju autorica posvećuje metafizičkim i epistemološkim aspektima predviđanja. Kroz epistemološku dimenziju pokušava se dati odgovor na pitanje je li moguće predviđanje koje bi bilo više od pukog pogađanja, odnosno je li moguće znanje o budućem. Pokušaj odgovora na to pitanje odmah otvara i pitanje temporalnosti u kontekstu predviđanja, a isto tako i pitanje znanja. U uvodu je postavljena teza da se "predviđanje ne može razumjeti kao znanje o budućem ako se kao polazište uzme razumijevanje vremena prema kojem

buduće (još) ne postoji” (20). Predviđanje je kroz povijest bilo shvaćeno na različite načine, od božanskog nadahnuća ili nadnaravnih sposobnosti, pa do raznih rituala i umijeća kojima su se predviđala buduća stanja. Predviđanje i danas susrećemo u gotovo svim aspektima znanosti koja želi steći znanje o svijetu na temelju kojeg se može predviđati. No, samo znanje o tome kako nešto jest nije dovoljno da bi se moglo predvidjeti što će biti u budućnosti. Uz to, potreban nam je i odgovor zašto nešto jest, potrebno je pojašnjenje. Tako je suodnos filozofije i znanosti neophodan za ovaj sadržaj, jer se pitanje predviđanja ne može u potpunosti promatrati u jednoj ljudskoj aktivnosti već se tom problemu mora pristupiti integralno.

Postoji više karakterističnih momenata koji se javljaju i bitni su za čovjekovo razumijevanje svijeta i njegovog mjesta u njemu. Autorica navodi da su to skepticizam, koji se manifestira kao propitivanje autoriteta, zahtjev za racionalizacijom, postavljanje razuma kao glavnog oruđa u spoznaji svijeta i proces objektivizacije svijeta. Razdoblje znanstvene revolucije je razdoblje u kojem dolazi do bitnih promjena u načinu mišljenja i razumijevanja svijeta. Kako do znanstvene revolucije ne dolazi odjednom već kroz određeni period, ta transformacija načina mišljenja i razumijevanja svijeta traje i zahvaća nekoliko posljednjih stoljeća srednjeg vijeka i kulminira tijekom renesanse. U tim okvirima i predviđanje prolazi kroz promjene koje su karakteristične za to doba. Uz sva navedena pitanja autorica u uvodu iznosi svoju tezu da “pri pokušaju sagledavanja predviđanja kao znanja, problem predviđanja u srednjovjekovnoj i renesansnoj prirodnoj filozofiji može i treba promišljati kao epistemološki problem, odnosno kao pitanje o mogućnosti postizanja znanja o budućem” (22).

U uvodnom dijelu detaljnije se spominju i različiti oblici predviđanja. Divinacija je jedan od oblika predviđanja koji je dominantan u razdoblju srednjeg vijeka i renesanse, a u svojim osnovama temelji se na mitsko-religioznim pretpostavkama koje služe za uspostavu tumačenja. Astrologija je najznačajniji oblik divinacije koja u sebi uključuje i teorijske i praktične elemente, a ujedno je i spoj mitsko-religioznog tumačenja i matematičkih proračuna. Osim toga, astrologija predstavlja spoj teorijske znanosti s praktičnom primjenom. Kroz povijest zapadnog kulturnog kruga pratimo proces racionalizacije u tumačenju svijeta od početka grčke kulture, pa sve do znanstvene revolucije. Proces racionalizacije vidljiv je i u promjenama koje se događaju u razumijevanju divinacije. Astrologija se kroz povijesni razvoj prilagođava metafizičkim i kozmološkim učenjima, te se sve do kraja renesanse prihvaća kao znanost.

U drugom poglavlju autorica sistematično i detaljno obrađuje problem predviđanja u srednjovjekovnoj i renesansnoj prirodnoj filozofiji. Problem predviđanja obrađen je višeslojno, gledano kroz susret srednjovjekovne zapadne filozofije s islamskom misli, povijesno, ali i epistemološki. Prikazan je i odnos predviđanja i pojmova znanja o budućem i znanja. Poseban dio

knjige posvećen je divinaciji, obliku predviđanja koje se prvenstveno temelji na tumačenju znakova, te različitim oblicima divinacije koji se mijenjaju i vremenski i ovisno o kulturama naroda koji je koriste.

Treće poglavlje posvećeno je astrologiji, koja je određena kao divinacijska vještina, a tumači događaje na Zemlji na temelju kretanja i međusobnih odnosa nebeskih tijela kojima su pridodana određena značenja. Astrologija se izdvaja od ostalih oblika divinacije jer se koristi logičkom koherentnošću i stanovitom pravilnošću tumačenja odnosa nebeskog i zemaljskog, te ju je, prema navodima autorice, potrebno promatrati kao jednu od etapa prijelaza s mitsko-religioznog koncepta prema racionalno-znanstvenom konceptu svijeta. Taj koncept je uvjetovan racionalizacijom i prisutan izvorno jedino na Zapadu, te je specifičan za razvoj zapadne kulture i znanosti. U ovom poglavlju detaljno je obrađena podjela astrologije na više različitih oblika vezanih uz predmet proučavanja. Prikazan je povijesni pregled razvoja astrologije, od mjesta njezina nastanka, Mezopotamije, točnije područja Kaldeje, Babilona i Asirije, njezina recepcija u Egiptu i antičkoj Grčkoj, povezivanje s hermetizmom, potom preko helenizma i Cicerona do dodira astrologije s kršćanstvom i to kroz djelo Aurelija Augustina. Prikazan je i utjecaj islamskih učenjaka Al-Qabizi (latinizirano Alcabitius), Mašahalalah (latinizirano Mesahala) i Sahl ibn Bišra (latinizirano Zael) na razvoj astrologije u srednjem vijeku. Navedeni su i neki pogledi o divinaciji u djelima Izidora Seviljskog i Alberta Velikog. Astrologiju u srednjem vijeku i renesansi ne nalazimo više u izvornom obliku, nego u obliku koji u sebi sadržava gledišta i miješanje raznih utjecaja. Autorica navodi da u vrijeme renesanse jedan dio učenjaka pokušava utemeljiti novu astrologiju (Tycho Brahe, Johannes Kepler, Galileo Galilei), pa ne dolazi samo do njene preobrazbe već i do njezina procvata. Ovakav pozitivan stav prema astrologiji, kao disciplini koja čovjeka stavlja u središte svijeta, iskazan je kod Girolma Cardana, Marsilija Ficina i drugih. No, postoje i protivnici astrologije poput Giovannija Pica della Mirandole i Jurja Dubrovčanina. Poseban dio ovog poglavlja bavi se odnosom astrologije i problemom slobode te odnosom astrologije i novovjekovne znanosti.

Četvrto poglavlje, najzanimljivije za istraživače hrvatske filozofije, obrađuje pojedinačno problem predviđanja kod trojice hrvatskih filozofa: Hermana Dalmatina, Federika Grisogona i Jurja Dubrovčanina. Kod Hermana Dalmatina vidljivo je kako se astrologija kroz proces racionalizacije transformirala do oblika u kojem je utemeljenje i opravdanje njezine valjanosti izgrađeno na temeljima aristotelovsko-ptolemejske kozmologije koja je usklađena s kršćanskom vjerom. Autorica Hermanove stavove proučava kroz njegovo izvorno djelo *De essentiis (O bitima)*, u kojem Herman doduše ne govori eksplicitno o predviđanju ali ipak postoji teorijski okvir unutar kojeg možemo pokušati razumijeti predviđanje u onom smislu u kojem ga nalazimo u srednjem vijeku. Tema predviđanja više se obrađuje u Hermanovom prije-

vodu djela Sahl ibn Bišra *Fatidica* i kompilaciji *Liber imbrium*, no kako to nisu Hermanova izvorna dijela, autorica se nije odlučila za njihovu detaljniju analizu. Predviđanje je analizirano kroz nekoliko aspekata: kroz meteorologiju, koja je u srednjem vijeku smještena u okvire prirodne filozofije, kroz snove i mogućnost postojanja proročkih snova i kroz aspekt predviđanja koji se odnosi na objašnjenje promjena koje su se dogodile u prošlosti. Autorica izlaže da Herman ostaje samo na problematiziranju teorijskog utemeljenja astrologije, dok praktična primjena ostaje izvan njegova interesa.

Kod Federika Grisogona predviđanje je poistovjećeno s astrologijom, te kod njega, za razliku od Hermana, osim teorijskog razmatranja postoji i praktična domena u kojoj upotrebljava astrologiju. Veza medicine i astrologije, koja je prisutna u radu Grisogona, određivala se kroz razdoblje srednjeg vijeka i renesanse kao *astrologia medica* tj. *Iatromathematica*. Grisogonove poglede autorica proučava na njegovim djelima *Rasprave o načinu dijagnosticiranja u kolegiju, prognoziranju i liječenju groznica kao i o ljudskoj sreći i napokon o morskoj plimi i oseci netom objavljena godine 1528.* i *Astronomsko zrcalo*. Navodi da se u Grisogonovu djelu nalaze elementi mita, religije ali i pomak k racionalno-logičkom promišljanju stvarnosti uz korištenje matematičke metode. On nastavlja tradiciju teorije čovjeka kao mikrokozmosa koja ljudski organizam promatra kao obrazac kozmičkog uređenja. Grisogonov je stav da se predviđanje, odnosno astrologija, može poistovjetiti sa spoznajom, koja nije ograničena temporalnošću, što je vidljivo u njegovim istraženim djelima.

Juraj Dubrovčanin je posljednji autor koji je obrađen u knjizi. U analizi njegova djela vidljivo je da kod njega dolazi do pomaka u načinu razmišljanja i razumijevanju predviđanja koje je na pragu novovjekovlja. Dubrovčanin tako odbacuje one aspekte astrologije koje smatra praznovjernima, no ne odbacuje u potpunosti sva astrološka učenja. Dubrovčaninove stavove autorica istražuje u njegovu djelu *Matematička pisma ili o divinaciji*. On razlikuje astronomiju od astrologije te pokazuje kako se poznavanje i bavljenje gibanjem nebeskih tijela ne mora nužno povezati i s proricanjem osobnih sudbina i izradom natalnih horoskopa.

Peto poglavlje donosi kratak zaključak. Koncept predviđanja promatran je u knjizi u kontekstu vremena kada se postavljaju temelji za izgradnju novovjekovnog razumijevanja. Aspekt tog procesa povezan je s recepcijom astrologije u kontekstu hrvatske prirodne filozofije kod odabranih autora. Proučavanjem djela tih autora autorica zaključuje da je kod Hermana astrologija prihvaćena sa znanstvenim oprezom, kao prije svega disciplina koja je teorijski utemeljena. Federik Grisogono primjer je preko kojeg vidimo pomak ka praktičnoj primjeni astrologije, ali i korištenje astrologije kao najuzvišenijeg oblika spoznaje. Juraj Dubrovčanin promatra astrologiju na posve drugačiji način, on je isključuje iz korpusa znanosti, ali i dalje koristi pojedine aspekte za objašnjenje nebeskog utjecaja na zemaljsko područje. Tako vidimo

da s Hermanom započinje postupni proces utemeljenja i prihvaćanja znanstvene astrologije kao znanosti, kod Grisogona je astrologija već etablirana znanstvena disciplina, a kod Dubrovčanina dolazi do postupnog odbacivanja astrologije kao znanosti.

Knjiga *U potrazi za znanjem o budućem* daje pregled razvoja predviđanja u vrijeme srednjeg vijeka i renesanse, ali i šire. Kroz analizu djela odabranih hrvatskih autora jasno je vidljiv razvoj astrologije, od njezinog preuzimanja islamskog nasljeđa, spajanja sa zapadnom filozofijom i transformacije preko praktične primjene u vidu iatromatematike, pa do postupnog isključivanja astrologije iz okvira znanosti. Ova knjiga predstavlja vrijedan doprinos hrvatskoj filozofiji i povijesti znanosti, te daje cjelovit prikaz odabrane teme. Na jasan i sistematičan način izlaže se povijesni pregled područja predviđanja, ali se razjašnjavaju i srodna filozofska i epistemološka gledišta vezana uz ovu temu. Stoga knjigu treba preporučiti istraživačima hrvatske filozofske i znanstvene baštine, ali i širem krugu zainteresiranih čitatelja.

Vanja Flegar

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Odsjek za povijest i filozofiju znanosti
Zrinski trg 11
10000 Zagreb
vanja@hazu.hr

G. A. Cohen, *Socijalizam – zašto ne?* (Zagreb: KruZak, 2011), 102 str.

G.A. Cohenov značaj u zapadnoj analitičkoj filozofiji jest neprikosnoven, dok je u Hrvatskoj još uvijek relativno nepoznat. Ova je knjiga prvi prijevod na hrvatski jezik jednog njegovog djela koje ima status knjige. No zanimljiv je podatak da je Cohen, u svojoj ranoj fazi analitičkog marksizma, još 1968. jedan od svojih prvih članaka objavio u zagrebačkom *Praxisu*. *Socijalizam – zašto ne?* predstavlja Cohenov filozofski credo, njegov socijalistički manifest. Knjiga je pisana vrlo jasno i izravno, gotovo na razini jednog političkog govora. Poznavatelji Cohenovog rada dive mu se zbog snage argumentacije i nevjerojatne analitičnosti. Njegov filozofski genij i majstorstvo – koji se, na žalost, iz ovog djela ne mogu uvidjeti jer u njemu Cohen svoje stajalište iznosi na jednostavan način – priznati su i među neistomišljenicima. U knjizi je sadržan i vrlo bogat, iscrpan pogovor koji govori o Cohenovom sveukupnom filozofskom radu. Taj informativan i instruktivan pogovor napisao je Ne-